

Тәбии ентомофагларын сәмәрәли мигдарындан (ЕСМ) истифадә едәрәк памбыг зијанверичиләринә гаршы мүбаризәни һәјата кечирмәк үчүн тәчрүбә саһәсиндә паралел олараг зәрәрверичиләрин вә ентомофагларын учоту апарылыр вә учотдан сонра зәрәрверичи илә онун тәбии дүшмәнләри арасында јаранмыш вәзијјәт тәһлил олу- нур. Әкәр зијанверичинин мигдары вә јахуд онун сирајәтләнмә дәрәчәси иг- тисади зијанлы һәддән ашағы дүшүрсә, онда бу һалда кимјәви мүбаризә апар- маг лазым кәлмир. Әкәр зәрәрверичи- нин мигдары зијанлы һәддән ашағы дүшмүрсә, онда бу һалда тарлада олан ентомофаглар комплексинин фәәлијјә- тинә көмәклик етмәк үчүн микробио- ложи препаратларын бириндән исти- фадә едәрәк саһәни дәрманламаг ла- зым кәлир. Бу мәгсәдлә памбыг совка- сына гаршы дендробасиллиндән (1000

милјард) гектара 1 кг вә ја битоксиба- силлиндән и. т. (БА-2000 ЕА (Г) 1,5- 2,0 кг, тор кәнәсинә гаршы битоксиба- силлиндән и. т. БА-2000 ЕА (Г) 1,5-2, кг/гек. истифадә едилир. Чүнки бу биоложи препаратлар зәрәрверичиләри мәһв едир, анчаг ентомофаглара токси- ки тә'сир кәстәрмир.

Памбыг зәрәрверичиләринә гаршы мүбаризә тәдбирләринин бу гәјдада апарылмасы саһәдә ентомофагларын сахланмасыны тә'мин едир вә зәрәрве- ричи илә ентомофаглар арасындакы нисбәтин ахырынчыларын хејринә һәлл едир. Чүнки дәрманламадан сонра зәрәрверичинин мигдары азалыр, етно- мофагларын сајы исә дәјишмәз галыр. Нәтичәдә ентомофаглар комплекси зә- рәрверичинин галмыш һиссәсинин өһ- дәсиндән асанлыгла кәлир вә ону ар- тыб чохалмаға гәјмур.

ҮЗҮМ САЛХЫМ ЈАРПАГБҮКӘНИНӘ ГАРШЫ МҮБАРИЗӘДӘ ФЕРОМОНЛАРЫН ӘҖӘМИЈҖӘТИ

К. Г. ҺҮСЕЈНОВ, лабораторија мүдири

Азәрбајчан Елми Тәдгигат Битки Мүһафизә Институту

Республикамызда кениш өзәлләшдирмә ислаһаты ич- тимаи һәјатын бүтүн саһәлә- риндә олдуғу кими елм саһәсинә дә өз тә'сирини кәстәрмишдир. Белә ки, фермер-кәндли тәсәррүфатларынын ја- радылмасы елмин гаршысында конкрет проблемләрин һәлли мәсәләсини гәјур.

Кәнд тәсәррүфатынын үзүмчүлүк саһәсиндә ортаја чыхан чәтинликләрдән бири дә зәрәрверичи вә хәстәлик- ләрә гаршы елми чәһәтдән дүзкүн әсасландырылмыш мүбаризә ишләри- нин апарылмасыдыр. Зәрәрверичилә- рин вурдуғу зијан бә'зи илләрдә 50-60 %-ә чатыр. Белә зәрәрверичиләрдән бири дә үзүм салхым јарпагбүкәнидир.

(*Lobesia botrana* Dent et). Азәрбај- чанда бу зәрәрверичи ики әсрә јахын- дыр ки, мөвчуддур. Халг арасында она “килә гурду” да дејилир.

Тәбии шәраитдән асылы олараг зә- рәрверичи 2-4 нәсил верә билир. Кән-

чә-Газах бөлкәси шәраитиндә зәрәрве- ричинин үч нәсил вердији мүшаһидә олунур. Зәрәрверичинин инкишафы дөрд мәрһәләдән ибарәтдир. Салхым јарпагбүкәни зәрәрверичиси тыртыл фазасында чичәк вә киләләрә зәрәр вурур. Оптимал вахтда вә кејфијјәтли мүбаризә апармаг үчүн һәшәратын диа- паузаја (сүкунәтә) һансы мәрһәләдә дүшдүјүнү мүәјјәнләшдирмәк вачиб мәсәләдир. Тәдгигатлар кәстәрмишдир ки, зәрәрверичи адәтән пуп фазасында гышлајыр.

Пуплардан формалашан кәпәнәклә- рин илк учуша башламасыны дәгиг- ләшдирмәк үчүн мүхтәлиф васитәләрдән истифадә едилир. Илк учушу мүәј- јәнләшдирмәкдә мәгсәд зәрәрверичи- нин зәрәрвуран-тыртыл мәрһәләсинин мејдана кәлмәси вахтынын дәгигләш- дирилмәсидир. Зәрәрверичи кәпәнәк- ләринин чинси феромонлара гаршы чох һәссас олдуғуну һәлә 1940-чы ил

дә Готе демишдир. Буну нәзәрә алараг аттрактантлардан истифадә олунамасы чох фәјдалыдыр. Мүшаһидәләр көс-тәрди ки, еркәк көпәнәкләр күнәш шүасы зәиф олдугу вахтларда феромон капсуллар тәрәфиндән чәлб олунур. Феромон тәләләрдән истифадә едил-мәси елиминасија үсулу адланыр.

Феромон тутучулар үч мәгсәдлә истифадә олуна биләр: 1. зәрәрверичилә-рин учуша башладығы вахты тә'јин ет-мәк үчүн; 2. зәрәрверичиләрин попул-јасија сыхлығыны дәгигләшдирмәк үчүн; 3. зәрәрверичиләрә гаршы мүба-ризә апармаг үчүн.

Пупдан формалашан көпәнәкләр чинси јетишкәнлијә чатдыгдан сонра феромон тутучулар тәрәфиндән чәлб едилир. Һәшәратларын чинси јетиш-кәнлијә чатмасы үчүн көпәнәкләрдә шөһдән вә ја тәзә әмәлә кәлмиш зог-ларын ишарәсиндән истифадә едир.

Учуш 15,0 - 30,9° С температура арасында баш верир. Булудлу һава шә-раитиндә көпәнәкләрин учушу тез башлајыр, чүнки кечә вахты темпера-тура торпаг сәтһиндән бухарланыр вә атмосфердә истилик чохалыр. I вә III нәсилләрдә учуш ахшам вахты даһа күтләви олур ки, бунун сәбәби темпе-ратурун мај вә август ајларында сүбһ тездән ашағы олмасыдыр. II нәсил кө-пәнәкләрин учушу дөврү температурун јүксәк олмасы учушун сәһәрләр күтлә-ви олмасы илә нәтичәләнир.

Тутучу тәләләр зәрәрверичи попул-јасијанын сыхлығыны дәгигләшдирмәк вә ја онлара гаршы биоложи мүбаризә апармаг үчүн васитәләр, феромон туту-чулар үзүм бағларында һәр һектара үч әләд олмагла салхымларын ән чох јер-ләшдији сәвијјә (икинчи мәфтил сә-вијјәсиндә) бәркидилир. Тутучулар арасында мәсафә 30-35 метрдән артыг олмамалыдыр. Тутучулар елә јерләш-

дирилир ки, онлар һаким күләкләрин әсмә истигамәтинә јөнәлсин.

Феромен тутучуларын оптимал вахтда асылмасында сабит температура кечид тарихинин мүәјјәнләшдирилмә-си чох зәруридыр. (И. Ј. Полјаков. 1990).

$$K_T = \frac{T-T_1}{T_2-T_1} \times 10$$

Бурада: Т - кечид тарихи мүәјјән едилән температур олуб салхым јарпаг-бүкәни үчүн II с-јә бәрабәрди.

T1-T-дән кичик олан орта онкүнлүк температурудур.

T2-T-дән јүксәк олан орта онкүн-лүк температурудур.

Сабит температура кечид тарихини дәгигләшдирдикдән сонра ријазии рег-рессија тәнлијинин көмәји илә фero-мон тутучуларын асылма вахты мүәј-јәнләшдирилир:

$$Y = 23,6 + (-1,30) \cdot T$$

Бурада: Y - феромонун асылма мүд-дәти; Т-һаванын көстәрилән мүддәтдә орта күндәлик температуру.

Илк јумурта гојулушу вә тыртыл чыхышы көпәнәкләрин илк учушу илә билаваситә бағлыдыр. Көпәнәкләрин илк учушу дөврүндән I нәсилдә 18-20 күн; II вә III нәсилләрдә 12-14 күн сонра салхымлар үзәриндә тыртылла-рын күтләви чыхышы мүшаһидә олу-нур.

Беләликлә, үзүмүн горхулу зәрәрве-ричиси олан "килә гурду"на гаршы мү-баризәдә феромон тутучуларын исти-фадәси кимјәви препаратларын артыг сәрфијјатынын гаршысынын алынма-сына, әтраф мүһитин чиркләнмәмәси-нә, хејли фаунанын горунуб сахланма-сына е'тибарлы зәмин јарадыр.

КӘНЧӘ - ГАЗАХ БӨЛКӘСИ ШӘРАИТИНДӘ ПАЈЫЗЛЫГ ТАХЫЛЛАРДА УНЛУ ШЕҢ ВӘ САРЫ ПАС ХӘСТӘЛИКЛӘ-РИНӘ ГАРШЫ ЈЕНИ ФУНКИСИДЛӘРИН СЫНАҒЫ

Е. А. ХӘЛИЛОВ, М. М. ИСМАЈЫЛОВ,
биолокија елмләри намизәдләри

Азәрбајҗан Елми Тәдгигат Битки Мүһафизә Институту

Кәнчә-Газах бөлкәләринин суварылан торпагларында бечәрилән пајызлыг дәнли биткиләр (буғда, арпа) рүтубәтли ке-чән јаз ајларында көбәләк хәстәликлә-

ри илә шиддәтли дәрәчәдә сирајәтлә-нир. Битки галыглары (саман, күләш) вә јабаны дәнли биткиләр дә ғышлајан сары пас - *Puccinia glunagum* Erik вә унлу шеһ - *Erysiphe graminis* D.S.K.